

Kelet-európai múlt, globális jelen

A *Dilema Veche* posztkommunizmus száma

Az Andrei Pleșu által alapított Dilema Veche román közéleti és irodalmi hetilap, elsősorban egy nyugatos, liberális értelmiségi közönségnek szól. Alaphangját a hazai (kelet-európai, balkáni) állapotok kritikája adja, általában a „normális” (nyugati) országokkal, politikai és morális elvekkel kontrasztba állítva. A november végén Simona Sora összeállításában megjelent „posztkommunizmus” szám a kelet – nyugat metaforát teszi reflexió tárgyává, és ezzel a Dilema felvállalt szerepét is újraértelmezi.

A tematikus blokk bemutatása előtt röviden szólok két olyan cikkről, amelyek ugyanebben a számban, de a blokkon kívül beszélnek a posztkommunista helyzetről, s a *Dilema* szokásos megszólalásait példázzák. Az egyik Sever Voinescu „Kommunista antikommunisták” című cikke, amely egy 2007. november 15-én kirobbant botrányt értelmez. Miután Nicholas Taubman amerikai nagykövet elmarasztalta a román büntető törvénykönyv egyik módosítását, amely szerint a rendőrségi nyomozásról vagy lehallgatásról a gyanúsítottat értesíteni kell – mondván, a törvény túlságosan korlátozza a rendfenntartó szervek hatékonyságát – Bogdan Olteanu, a képviselőház elnöke kikérte magának, hogy amerikai állampolgárként Taubman a román törvényt minősítse. Mint mondta, beszéljen inkább arról, ahogyan az amerikai törvényhozás az utóbbi években az alapvető szabadságjogokat kezelte. Ezenfelül korruptnak nevezte Taubmant, amiért anyagi támogatást nyújtott George W. Bushnak a választási kampány idején.

Ebben az esetben Voinescu nem a kortárs politika inkonzisztenciáit látja, hanem azt a szomorú tény, hogy a '89-es reményekkel ellentétben a rossz belpolitikai és külpolitikai döntéseket hozó, Ceaușescu-féle nacionalista politikálási stílus a fiatal román politikusok nemzedékét, így Olteanu reakcióját is meghatározza. Mindezt a keletről nyugatra, a sötétségből a fénybe történő átmenet

elmulasztásának gyászos narratívájába ágyazza: '89-ben azt hittük, hogy a hatalmi kényszer megszűnésével minden rendbe jön majd. A szabadság elnyerésével azonban, „ahogy felgyült a villany, látnunk kellett, mekkora sötétség lakozik bennünk”. A lehetőség egy nyugati demokráciára ugyan megvan, Taubman a Nyugat jóakarátát példázva értelmes, önzetlen tanácsokat ad, azonban Románia belső sötétsége továbbra is lehúz bennünket. Ez a román posztkommunizmus, mondja: kommunizmus nélküli kommunizmus.

A másik blokkon kívüli cikk jól érzékelteti, hogyan jelenik meg ebben a kontextusban a *Dilema* jellemző szerepfelfogása. A szerző Vintilă Mihăilescu, az antropológiai szemlélet nagy hatású népszerűsítője a román sajtóban. A cikk gyakorlatilag Mirel Bănică és Codruț Constantinescu *Mérgelődések – a romániai élet örömei* című könyvének recenziója, de Mihăilescu a saját életében hasonlóan megélt helyzetek példáin keresztül mutatja be, mennyire szörnyű külföldről (azaz Nyugatról) visszatérni Bukarestbe, vagy „normálisan felépített emberként” benne élni a „nem normális” román mindennapokban, ahol – mint mondja – a szupermarketek olcsóbban árulják a bordóit, mint a helyi borokat. „Mérgelődöm, tehát román vagyok... Vagy pontosabban, mérgelődöm és megírom, tehát román vagyok!” – foglalja össze a *Mérgelődések* gesztusát Mihăilescu, s alkalmazza rögtön saját cikkére

és a *Dilema* által képviselt nyugatos román értelmiségi attitűdre is: „Én pedig megírom ezt a cikket a *Dilema Vechébe*, és minden visszatér a rendes kerékvágásba. Fantasztikus ország...”

Maga a „posztkommunizmus” tematikus blokk egy, a párizsi Román Kulturális Központ által szervezett kerekasztal-beszélgetésen alapul, ahol román és francia értelmiségiek szóltak hozzá a kérdéshez. A blokk tartalmaz olyan típusú cikkeket is, amelyek hasonló tematikájú kelet-európai kiadványokban szoktak megjelenni. Ilyen többek között Slavenka Draculic nosztalgikus visszaemlékezése a '89 előtti fürdőszobai kellékekre, mintegy utalásként arra a szomorú tényre, hogy a várva várt fogyasztói paradicsom az egyenlőtlenségeket is magával hozta; Magdalena Boiangiu rövid összefoglalója, amely a volt Szovjetunió államainak demokratizálódási folyamatát ahhoz az emberhez hasonlítja, aki nem tanult úszni, s így a vízbe dobva nem teljesít rögtön tökéletesen; illetve Ciprian Mihali figyelmeztetése arra vonatkozóan, hogy a kommunizmus mint elnyomó rendszer fennkölt elítélésével még nem semmisült meg a mindennapi viszonyokba vésett kommunista múlt, s a pokol vs. mennyország dimenzióban kezelt kommunizmus-demokrácia ellentétpárt inkább a mindennapi élet fogalmi síkján kellene újratárgyalni.

A blokk gerincét e cikkektől részben függetlenül egy jól meghatározott, állásfoglalás-értékű koncepció alkotja, amelyet a nyitóoldalon Magda Cârnci, a párizsi Román Kulturális Központ igazgatója vezet be. „Miért van szükség a (poszt)kommunizmusra” című cikkének állítása az, hogy a kommunista múltat a kelet-európai társadalmaknak a napi megélhetés és az európai és globális integráció sürgetése közepette még nem volt alkalmuk feldolgozni, s a posztkommunista állapot valójában ezt a „csontváz a szekrényben” helyzetet, a tudatosítás és feldolgozás hiányát jelenti. A baloldali gondolkodás Romániában 1945 előtt alig alakult ki, a kommunizmus alatt torz alakban jelent meg, s ma – a közelmúlttól kísértve – mind a politikai, mind az intellektuális elit háraitja. Azonban a baloldali gondolkodás nyújtotta eszközök nélkül Románia nem lesz képes kezelni annak az egyre polarizáltabb, versengőbb, egyenlőtlenebb globális világnak a kihívásait, amelybe immár elkerülhetetlenül belépett, mondja Cârnci.

Marc Crépon, az École Normale Supérieure tanára ennek fényében a demokrácia lehetséges jövőjét firtatja „a posztkommunista világban”. A demokrácia lényege az, mondja, hogy az adott politikai közösség egysége heterogénként, megosztottként, másságok sokaságaként van elgondolva – ebben áll szemben a totalitárius rezsimek

által megkövetelt homogenitással, ami a „nem homogének” kizárását is jelenti. Crépon szerint a demokráciára ennek megfelelően ma három veszély leselkedik. Az egyik a xenofóbia terjedése, azzal az indoklással, hogy „a demokráciák nem fogadhatják be a világ minden nyomorúságát”. A második veszélyt az jelentheti, ha egy oligarchiónak sikerül olyan pozícióba kerülnie, ahonnan meghatározhatja a társadalmi rendet és a megkülönböztetés kritériumait – felszámolva ezzel a valódi demokráciában uralkodó Egy meghatározatlan, heterogén természetét. Ebben az esetben az egység egy egyenlőtlen megosztásban rögzül, mondja Crépon. A harmadik fenyegetés az, ha a demokrácia sokféleségét elvben fenntartó vita médiumai egy ilyen szuverén oligarchia kezébe kerülnek.

Crépon elméleti felütését a Szófia Egyetemen tanító Boyan Manchev konkretizálja. Rövid cikkében három kiindulópontot jelöl meg a posztkommunizmus meghatározásához. Első állítása az, hogy a posztkommunista állapot nem a „keleti országok” helyzetét írja le a kommunizmus bukása után, hanem az egész világ jelenlegi állapotát. A kommunista blokk összeomlása után a gazdaság „posztpolitikai” liberalizálásával a politikai konfliktus struktúrája mély átalakuláson ment keresztül. A politikai vita, amely döntések konfliktusát feltételezi, apolitikus, sőt antipolitikus antagonizmussá alakult. Az egyének közti viszonyok korábban politikailag felfogott terét ma a kapitalista gazdaság sajátítja ki egyre inkább, kérdés nélkül.

A posztkommunista állapot az egész világ állapotát értjük, a volt kommunista országok társadalmait tehát nem a kivétel, hanem a szimptóma logikája szerint kell vizsgálnunk, szól a második pont. A posztkommunista társadalmakat nem egy feltételezett normális és normatív rend alóli kivételként, a fejlett Nyugatba mint központba még meg nem érkezett Keletként kell felfognunk. Ezen ellentétpár használata, állítja Manchev, ma nemcsak hogy nem számít progresszívnek, de egyenesen reakciónak mondható. A posztkommunista országok helyzetében nem a saját elmaradottságuk nyilatkozik meg, hanem az egész világra jellemző új „posztpolitikai barbarizmus” elemei: populizmus, xenofóbia, erőszak, intolerancia, társadalmi igazságtalanság, a közjavak csökkenése stb.

A harmadik állítás a fentiekből következően az, hogy a posztkommunista társadalmak valóban átmeneti társadalmak, de ez az átmenet nem az igazságtalanságból a demokrácia felé vezet, hanem egy brutális és igazságtalan társadalmi formából egy másik brutális és igazságtalan társadalmi formába. A világ, amely felé a kelet-európai országok menetelnek, mondja Manchev, nem a demokrácia világa, hanem a gazdasági és médiatrösztök oligar-

chiája által uralt áldemokrácia, amely a politikát gazdasági ügyletekre, a szabadságot a fogyasztásra, a közjavak szféráját a magánérdek szférájára, az igazságszolgáltatást pedig a „piac törvényei” nevében generált egyenlőtlenségre redukálja.

„Forradalom utáni korban élünk, de nem a kommunista rezsimek végének értelmében, hanem a kommunizmus bukását kísérő remény és forradalmi lendület utáni kor értelmében. Nagyobb szükségünk van a reményre és a politikai képzeletre, mint bármikor” – zárja cikkét Manchev.

A Cârnci, Crépon és Manchev által ily módon meghatározott vonalhoz sorolnak (bár puhább, absztraktabb formában) Jean-Luc Nancy és Alain Badiou szövegei. Mindkettőt a kolozsvári IDEA – művészet és társadalom csoport fordította, amely a kerekasztal-beszélgetésen mint az egyetlen román baloldali értelmiségi csoport szerepelt. Nancy és Badiou szövegei francia esszéista stílusban intéznek kirohanást a kommunista múlt semlegesítésének kortárs gesztusa ellen. Nancy a dühről mint a politizálás egyik fő hajtóerejéről ír, amelyet szerinte a kommunizmus kollektív elfelejtésének is elő kellene idéznie ahhoz, hogy ennek az örökségnek a politikai értelemben vett feldolgozása valóban megtörténhessen. Badiou egy meglehetősen rövidre zárt gondolatmenetben az elfelejteni kívánt kommunizmus vulgármarxizmusát fedezi fel a magántulajdon és a fogyasztás mai parancsában azzal a különbséggel, hogy ami ellen a kommunista forradalmárok idealizmusa harcolt, az ma egy semleges, objektív modellként, a „civilizáció” és a piaci törvények természetes győzelmeként kínáltatik fel nekünk.

A posztkommunizmusnak mint elsősorban nem a kelet-európai múlthoz, hanem a globális jelenhez való vi-

szonynak a gondolatát a blokkban gyakorlatilag egyedül Bogdan Ghiu alkalmazza valamilyen konkrét jelenségre. Ez a jelenség a kommunizmust feldolgozó új román játékfilm és próza elsöprő nyugati sikere, amit Ghiu mint „irodalmi és művészi posztkommunizmust” állít szembe a kommunizmustól való direkt, politikai és morális elhatárolódás korábbi gesztusaival. A „direkt antikommunizmus” román válfajai azért sem lettek kapósak Nyugaton, mondja Ghiu, mert a közép-európai országok már megelőzték bennünket az ilyen típusú műfeldolgozási módok kiárusításában. A fiatal román művészek által újabban felfedezett indirekt, finom, fikciós módszer azonban óriási sikernek örvend.

Ghiu arra figyelmeztet, hogy ez a fajta siker a román művészek specializálódását okozhatja erre a témára a nemzetközi mezőnyben, nemcsak tipológiai vagy formai, hanem konkrét, referenciális értelemben is (mint román művészekét). Ghiu attól tart, hogy a posztkommunizmussal mint a múlt kérdésével foglalkozó alkotók a folyamatos külső bátorítás mellett elmulasztják feltenni a kor valóban aktuális és releváns kérdéseit, amelyek nem annyira a diktatúra éveivel kapcsolatosak, mint inkább a posztkommunizmus és a globalizáció találkozásával; azaz, ahogyan „a szülők és nagyszülők illúziói és kiábrándulásai közül rögtön a mai fiatalság illúziói és kiábrándulásai közé jutottunk”. Ghiu aggodalmainak mélyebb rétegét a román kultúra örökös „elmaradottsága” jelenti. Az új román posztkommunizmusművek népszerűségét illető kritikájának lényege, hogy a kulturális önreflexiónak ez a kommunista múltba való specializálódása ismét a román társadalom örökös „engedelmességét”, más szóval aszinkroniáját, történelmi elkésztettségét erősítheti meg.

